

Bertha Zoltán

Poézis és gondolat megrázó magasrendűsége

Lászlóffy Csaba: Pózkod a sebezhetőn; Átörökített magány – Versek I–II.

A Kolozsvárott élő Lászlóffy Csaba – a hajdani legendás Forrás-nemzedék mértékadó személyisége – jelenkori literatúránk egyik legkiemelkedőbb alkotója. A kortárs erdélyi és az egyetemes magyar irodalom kivételes képviselője, évtizedek óta termékeny és sokoldalú mestere: a változatosság, a sokműfajúság, a jelentéses szemléleti és formai gazdagság egyik legjelesebbje. Számtalan kötete öleli fel költői, lírikusi, próza-, dráma- és esszéírói életművét; verseskönyveinek, elbeszéléseinek, novelláinak, kisregényeinek vagy hosszabb lélegzetű epikai műveinek, színdarabjainak, értekező szövegeinek, publicisztikáinak rengetege folyamatos egymásutániságában is lenyűgöző teljesítmény. Egy-egy új kötetének megjelenése pedig mindig jelentős esemény Erdélyben vagy az anyaországban; de drámaművészetét Angliában, Írországban és Amerikában is elismeréssel fogadták és üdvözölték, angolra fordított darabját sikerrel adták ki és mutatták be. Híre-neve messze földig ér el tehát és minden tájék felé. Mint ahogy munkáinak poétikai sokszínűsége is a legárnyalatosabb dimenziókat járja be – az elbeszélő költeménytől a gyermekmondókáig, a biblikus poémától a játékos bökversig, a történelmi tragédiától az abszurd komédiáig, a groteszk rövidtörténettől a társadalomlélektani regényalakzatig. Világkép, stílus, gondolatiság, intellektualitás villódzó összetettsége és komplexitása, szintézisteremtő nagyarányúsága káprázatosvá varázsolja minden megszólalását, minden egyes alkotását. A formai bőségáradat pedig a szemléleti, hangnemi, stílári hagyományfolytatás és hagyományteremtés készségével is különlegesen telítődik. A nagy esztétikai tradíciók élénkülnek itt tovább, a Babits, Kosztolányi, Füst Milán, Szabó Lőrinc, József Attila fémjelezte tudatlíra, gondolati költészet vagy bölcséleti poézis, de meg is újítja a mai modernség, sőt posztmodernség szövegjátékos neoelekticizmusával és szenzibilitásával. A formaérzékenység tehát hagyományörzés és megújító kísérletezés kettősségében, feszültségében bontakozik teljessé és teljes érvényűvé, s ez a távlatos értékösszegzés egyre erőteljesebben fejezi ki irodalmunk sokféle irányzatának, vonulatának és ízléstendenciájának egybekapcsolhatóságát és egymásra ható egyenrangú értékminőségét. Mert Lászlóffy Csaba végképp nem szűkeklő a nemzeti identitástudat, a magyar közösségi megmaradásakarát, a modern európaiság, a historikus elmélyülés, a lélektani és etikai fogékonyság, az elfogulatlanul enciklopédikus kultúraeszmény, a társadalmi szabadság- és igazságosságészme, a metafizikai nyitottság akármifajta értékrendjének a megbecsülése terén. Semmi nem idegen tőle, ami a magyar és a világirodalom kincsestárában évszázadokon keresztül felboltozódott, s állandó és energikus ihletettsége is az egész látóhatár tágasságának

műveltségélményétől éled és frissül folyton-folyvást. Amihez hozzányúl: rejtett vagy nyílt ihletforrásnak, inspiráló erőnek, motívumszerkezeti hatástényezőnek bizonyul. Ő aztán igazán mindent megtesz – és hitelesen eredeti, formátumosan egyéni, sajátosan szuverén látásmódjának, özönlő képzettársításokban megnyilatkozó formaigényességének ösztönzései szerint –, hogy megszólító erővel ragadja el olvasóit a közösségi sorsirodalmiság és a szubjektivista élménylíraiság, a tárgyias megjelenítés és az elvonatkoztatató stilizálás, a vallomásos személyesség és a filozofikus önértelmezés megannyi értéktartományának irányába. Igazi összefoglalója ő napjaink életérzésének, s gyakran éppen a sokarcúságában vagy mozaikos forgatagában elbűvölő formanyelvi változatosság és elevenség révén.

A budapesti Napkút Kiadónál, Szondi György jóvoltából számos kötete látott már napvilágot a szerzőnek. A mostani kétkötetes versgyűjtemény részint betetőzi az eddigi lírai termés eredményeit, részint tovább is lendíti ezt a mindegyre megkapó újdonságokkal tarkított lírafolyamatot. A perspektívaálgató rugalmassággal és a morális hűségtanúsító elszántsággal, a konkrét és a metaforikus versbeszéd asszociativitásával meg a végtelen és egyetemes kultúrtörténeti tapasztalatok sugallataival, s a tanítás és a példaállítás dinamizmusával töltekező versválogatás: igazi lehetőség az értő olvasásra – szakmabeli ínyencek és lelkes irodalomárok, versszerető értelmiségiek és az irodalombarát nagyközönséghez tartozó, érző és gondolkodó magyarok széles rétegei számára egyaránt. A humán kultúra és a művészettörténet örökkön ígézetes hangulata áramlik itt, az emberi lényegvalóság sűrű levegőjében lélegzik minden szó, betű, verssor és versciklus. Hallatlanul tömörítő és páratlanul szétágazó széptani artisztikum mozgósításával, bravúrosan sziporkázó nyelvművészeti ötletek, gesztusok, utalások, szójátékok felkavaró lendületével. Mélységáramlás és kitarulkozás, kötődés és emelkedés, érzékenység és érzékföltöltiség: a Lászlóffy-versmondattal bolygó hullámlása immanens és transzcendens – mondhatni transzkulturális végleteket érint és közelít egymáshoz. Végző kérdések és fundamentális kultúrantropológiai üzenetek szervesülnek itt egymáshoz: a sugárzó létértelmező övezetek immár magának a költészetben megnyíló és felfénylő heideggeri létigazságnak a titokzatos terepévé lényegülnek. Tudás és egzisztencia, szellem és történelem, egyéniség és életmisztérium már nem különíthető el, miképpen létezés és művészet, kimondás és elhallgatás, szöveg és szöveggköziség, rejtély és valószerűség sem egymástól. Ezért állapíthatja meg remek ajánlásában – a kötetek borítójára helyezett jellemzésében – a kiváló fiatal költő, irodalomtörténész, kritikus Korpa Tamás (az életmű legkitűnőbb értelmezője, s nem melleleg e könyvek szerkesztője), hogy „Lászlóffy Csaba új verskötete (kettős könyve, líra-duója, ikerválogatása) egymással dialogizáló műveivel, ciklusaival, textuális kereszteződéseivel izgalmas és egyben kísérleti nagykompozíciót rajzol ki. Ebben áll egyik újdonsága. A hálózatszerűen működő elrendezésben olyan költemények foglalnak helyet, melyek érzéki finomságukkal, kontemplatív letisztultságukkal, helyenként heves, sőt kérlelhetetlen erejükkel, nyelvi erejükkel foglalják össze és gondoltatják újra a négy évtizedes alkotói pálya fő hangsú-

lyait. Lászlóffy Csaba poétikáit kezdettől a fokozott műgond, az européer műveltség át-sajátításának és problematizálásának készsége jellemzi. (...) Az ikerkötet egy (...) nagy líra (nem záróköve, hanem) széttekintési lehetősége.” És ezért mondhatja e könyvek kapcsán is Szepes Erika, hogy Lászlóffy Csaba „műveltsége felbecsülhetetlen”, „modernsége századokat átívelő gondolkodásában van”, s „nem szónokolni szeret, hanem gondolkodni, nem dagályos pátoszban harsog, hanem olyan versekben, amelyekben szarkazmus, elégikusság és nemritkán tragikum szól” (*Napút*, 2013/5.).

A *Pózok a sebezhetőn (Versek I.)* és az *Átörökített magány (Versek II.)* tehát az utóbbi évek termésének reprezentatív kollekciója – egyszersmind a történelmi és az aktuális közérzetiség, az individuális eszmélkedés, a testi, az empirikus és a lelki, a pszichikus személyiséglátomás, az önélveboncoló létezésanalitikai vizsgálódás, a tűnődő-merengő sorskivetítés, a mindennapokkal és a furcsa felbolydulásokkal, a fájdalommal, a betegséggel, az öregséggel (meg az emlékekkel, rémálmokkal, hallucinációkkal) birkózó magatartás jellegzetességeit és módozatait valóban egymással ötvöző költői szférák megragadó és katartikus együttese. A bátor szembenézés, az illúziótlan küzdelem éles diagnózisa. Életbevágó víziók és vitális jelenségek tanúságtevő megörökítése. Szenvedély és értelem örökösen izzó szövegművi organizmusa. Megrendítő sorsbeszéd és élő varázslat. „Az előérettől a fikción át – míg föl nem adom – / a valóságig, vagy inkább csak a valószerűig, / hiszen a valóság az abszurdal rokon” – amint ezt a Nemes Nagy Ágnesre utaló vers fogalmazza. S a valóval és a képtelennel zajló mindennemű viaskodás és azután a roncsolódás efféle bonyodalmaival és konvulzióit már a cikluscímek is szuggesztíven jelzik: *A pusztítás ára*, *Provinciális végzet*, *Elégia az eldugult memóriáról*, *Csapongó elmegyógy-korok* és így tovább. Az univerzális leépülés és degeneráció ezerarcúságától jutunk a történelemben vetett ismert és ismeretlen emberek élményérzeteihez, valahai költők, írók, zenészek, magyarázatkereső filozófusok szenvedés- és reménytanulságaihoz, majd a személyes, sőt biológiai és fiziológiai kínok és omlások mélypszichológiai tüneteinek, rezdüléseinek, mozdulataikhoz, idegi-szellemi-erkölcsi kifejeződéseihez, s azután az elmúlással szembebeszülő racionalitás felemelő magasrendűségéhez, fanyar-komoly számvetéseihez, természeti és természetfölötti meditatív reflexióihoz. Sodrása van e konstruktív szövegszövedéknek, az elejétől a végéig, az evilágiságtól az örökkévalóságig húzódozó létösszegzések feszes sorozatának. És a már megszokott műfaji kavalkádnak az elégiától a krónikáig, a helyzetdaltól a balladáig, a rekviemtől a naplórészletig, a zsánerképtől a variációk és parafrázisok – „jelenések” és „áthallások” – tömegéig. És lenyűgöző a versformák, ritmusok, hangzások sokasága is: az időmérték ódonosságától a szonett hajlékonyságáig, a haiku törekenységétől a lamentáció veretességéig, a zsoldár misztikájától a zenei alakzatok (tedeum, szonáta, prelúd, kvartett, etűd, intermezzo, song és megannyi más) dallamait és struktúráját felidéző darabokig. „Virrasztó rapszódia” vall például az ősi értékrendet képviselő skólák megtartó boltozatáról, miközben dül az erőszak, a háborúskodás, s nő az apokaliptikus „vesztéségek kínja”. Amikor a „beteg emberiség, dilis / kedvét vad orgiában tölti, / térd-

re veti magát: csontra vetkőzve hisz. / E végvonaglás – végzetes ragály – / az emésztetetlen erkölcsi / elvek után, tetszhet akár / a férgeknek is.” Amikor „kíváncsi vagy: miért pazaroljuk el / azt is, amit egyszer ajándékba kaptunk?” Amikor kiderül, hogy a „szabadságharc rögeszméje nélkül / nyilván kényelmesebb lehetett volna; / nemcsak most tudod ezt, midőn már / az örökség is ingatag, legyen az lázadás / szelleme, vagy csupán a szelíd lélek- / vándorlás hitétől elzsongatott zsigerek.” Vagy amikor: „Az idő esély vagy csak magyarázat? / összevissza fekvő s zagyváló század / felforrt gyomor – a hideg is kirázhat / kényszer híján a szív üresen lázad / csuklón a pengeél: eszelős vázlat / vér vagy csak közöny özöne ha rád fagy / minek nyomozni? valóság és látszat / le nem rombolt berlini falán áthat / a jövő roppant ürege (alázat / okádékillant tölti meg a házat?) / lerágott csontjai lelki tusáknak / sorstalanság végtagjai se rángnak / sehol könnyekkel itatott káprázat // az idő esély? – nincs rá magyarázat”. „Konszolidációs szonett” ez – címe szerint is – napjaink sivárságáról, kilátástalanságáról. Mint ahogy a „sejtek szonettje” pedig Trianon el nem viselhető jóvátehetetlenségét panaszolja: „Az Öregistennel haragban / vagyok/voltam – én, faragatlan / vesztes versailles-i kirakatban; / a gőgös nagyhatalmi katlan / (Magyarigenben, Musza Daghban) / meddig maradhat bosszulatlan?”

És mit tehet ilyenkor a költő? Ironikus-önironikus – egyszersmind érzékletes kör-, kor- és kórképszerű – ars poeticájában kesereghet, háboroghat, figyelmeztethet: „Költő vagyok? Kit érdekelné? / Az ember rég nem önmaga, / ha még annyit sem ér az elme, / mint bár a valuta szaga. // Hittük mindig: a humanizmus / humusz alól is feltör a / fényre. (...) Szemünket elfedte a hályog; / illúzió a hit s remény, / eltűnt időkben botorkálók: / s ha bűnként húz le, nem erény. // Európa, gyilkos hecc s métely; / hány hulla/dék/gödört koholt. / Bomlott agyat riaszt a kétely: / az értelem csak szolga volt! (...) Stábok, spiclik – kicsi/nagy banda, / zabálnak és ürítenek. / Habzó történelmi halandzsa / határolná be létedet. // Megzápult próféták, varangyok, / szókészletük másfél arasz; / meg se kell húzni a harangot, / mind saját magára szavaz. // Keserves munka volt idáig / eljutni. Ma övék a lét. / A tökély korának, úgy látszik, / fújtak megint – romlás a tét. // Valami kortalan világít, / a szellem árnyékban marad. / Valamit elsodor egy másik, / vak kannibál-gén indulat. // Szolgálatos tábornok hangja: / 'Hatalmam van felettetek!' – üvölt (elefántból lett hangya), / s fölindulnak a vesztesek. // Világ mézárszéke ma zárva. / (A nyelvedet le ne harapd.) / Mindig lesz böllér; s nagy az ára, / hogyha az áldozat te vagy.” S ekként a halványan biztató „záróakkord” – az érték- és reménysugarat immár a transzcenzus átlényegítő és átminősítő, józan-rezignált vágyszférájában vibráltatva, s így számunkra, paradox módon, de mindnyájunk érdekében is megsejtetve valamit a mégis-várakozás bizonytalan bizonyosságából: „Hosszabb töprengés után döntöttem úgy, / elhíhetitek, hogy *odaát* is reménykedni fogok / a klasszikus költői modell túlélésében – / amennyiben a magam túlélési kísérletei / hiábavalónak bizonyulnának.”

(*Napkút Kiadó, Budapest, 2013.*)

Alföldy Jenő
Az igaz út

Rózsássy Barbara: Fekete-fehér fénylés. Válogatott versek

... egy nagy sötétlő erdőbe jutottam,
mivel az igaz utat nem lelém
(Dante: *Pokol*, Babits fordítása)

„Aki dudás akar lenni,
Pokolra kell annak menni”
(József Attila kedvenc népdala)

Megjelent Rózsássy Barbara napjainkig terjedő pályaképe, a *Fekete-fehér fénylés* címet viselő *Válogatott versek*, hat korábbi verseskötetnek summája. Nem ellenőriztem, hány verset mellőzött régebbi köteteiből, de számuk csekély lehet. Olyan benyomást kelt, mintha csak a válogatott verseit írná, egyenletesen magas színvonalon, mindenkori igényességével.

Minthogy az olasz költészetben és kultúrában elmélyedő Rózsássy Barbaráról legalább a harmadik kötete, a *Pater noster Dante* (Mi Atyánk, Dante) óta tudható, hogy a nagy firenzei milyen sokat jelent neki – Arany János *Dante* című költeményének szavaival szeretném kifejezni, milyenek érzem poétikai természetét. „Acéltiszta tükre visszaverte híven / A külső világot – engem is: az embert; / De örvényeibe nem hatott le a szem, / Melyeket csupán ő – talán ő sem ismert”. A lélek örvényeit Rózsássy Barbara is megsejti: a sötétség démonjai őt is megkísértik látomásaiban. Lélektani önvizsgálataiban éppoly szigorúságot érzek, mint a mai élet kritikájában, mely már a múltba fordulásában, a kultúrába fogódzásában megnyilvánul. Önismereti versei nagy formai fegyelemről tanúskodnak, tartást és erkölcsi páncélt adnak neki. Eszménykereső és szellemi elődöket kereső verseiben a harmónia- és ideálkeresés uralkodik, de belső egyensúlyvesztéseit sem rejti el. Éjszakai képeit gyakran rémek népesítik be, s ahogy Nemes Nagy Ágnes idézi, „erkölcs és rémület között” szeretne ösvényt találni a harmónia nehezen megtalálható szigeteire. A lélek pokoljárásaiban nem csupán odüsszeuszi kalandot, hanem orfeuszi vállalkozást lát. Kitűnik a pozitív energiák felfogása iránti készsége.

Kezdetben még előfordult, hogy úti élményeiben a rácsodálkozás idilli hangulatát éreztem, mintha a 19. század eleji francia Musset velencei tárgyú verseit olvasnám. Ez érthető – talán nincs is nagyobb *újdonság*élmény, mint az először

megpillantott *régiség*. Rövidesen kiderült, hogy az olasz szakon tanult költőnek – az irodalmi és képzőművészeti alkotásokkal szembesülve – jóval többet jelentenek az önismeretébe vágó szembesülések Dante, Petrarca, a trubadúrköltők s a késői gótikától a korai barokkig terjedő kor, Giotto, Uccello, Mantegna, Caravaggio és a reneszánszból merítő modern festők műveivel, működésük helyszínével, az olasz kis- és nagyvárosokkal.

Rövidesen kiderült: Rózsássy nemcsak hangulatokban szemlélődő, kulturális fogékonyságát s formaérzékét hasznosító költő: pokoljáró, vízióitól el-elborzadó, rémekkel küzdő lírikus is, a nagy ellentétek mestere. A reneszánsz az antikvitásból merítette az égi és a földi szépség egységét a kereszténység szolgálatában, ezért bukkannak föl verseiben mitológiai nevek. Az érzelmi-szellemi sötétség, a kietlenség, a bűnök és mulasztások képei s a gyakran megidézett dantei mű, a *Pokol* jelenetei a mai élet veszélyeire emlékeztetik. Néhány versének tanúsága szerint Rózsássy egy külvárosi lakónegyed magas házának felső emeletén veszi föl nézőpontját, s magányos szemlélődésében tér- és időbeli határok nélkül száguld keresztül évszázadokon és országokon a képzelet repülőszőnyegén. Európai-magyar, helyszíneiben, kulturális tárgyú megnyilatkozásaiban és tárgyi világában egyaránt, mint az Itáliától megihletett költők, angolok, németek és magyarok, Pannóniai Jánossal kezdve. Tapasztalatait sorsaként éli meg, s az általános emberi tartalom kifejezésére használja fel. Szerencsére nem háborúk, forradalmak és zsarnokságok korában él, de kollektív emlékezete így is éberen működik: visszavisszatérően idézi meg a fiatalon meghalt ötvenhatos szabadsághős, Gérecz Attila költő alakját. Nemcsak közismert nevekben gondolkodik: az itáliai műemlékcsodak közül hazatérően áhítattal gondol a hazai külváros, Pesterzsébet művelődési házára, mely Gaál Imre nevét viseli, s olyan helyi nevezetességek műveinek ad otthont, mint a névadó festőművész, mint Rátkay Endre, a költő Kárpáti Kamil és a többiek, nagy- és kismesterek, akik a legnehezebb időkben is küzdöttek peremhelyzetük hátrányaival.

A válogatott kötet címébe foglalt „fekete-fehér” kontraszt híven kifejezi költői lelkületének szélső pólusait. A verseiben gyakran felbukkanó sötétség és világosság, az éjszaka és a nappal, a rút és a szép ellentétei kifejezik, hogy sokkal küzdőbb egyéniség, mint ahogy azt korai, gyerekkort visszasóvárgó verseiből sejteni lehetett. A tudásra szomjas pályakezdő a belső és külső kísértőkkel szembenező és megküzdő, hivatástudatos művésszé érett. Korántsem veszendő lélek, aki nem bírja elviselni a ránehezülő terhet. Világosságot mások számára is kereső s ezzel szolgálatot tevő költővé jelölte ki hivatástudata. Pedig ha átadná magát szorongásainak, akkor szürrealisták utódjának látnák, akik csak az alvilág ismerőjét veszik észre szívesen Dantében, s a festők közül közelebb állnak Hieronymus Boschhoz, mint az itáliai reneszánsz életteli, szépségtől megigézett mestereihez. Lehet, hogy

Dante trilógiájából a *Pokol* a legéletszerűbb, de világképe csonka maradna az ideák szférája nélkül, ahogy Dürer metszeteiről sem törülhetnénk le a sugárzó menyeyet. Igaz: a bűn izgalmasabb, mint az erény, nélküle nincs tragikum, s a rút és a groteszk ismeretében jutott túlsúlyra a szép az embert idealizáló görög szobrászat fénykorában. Az istenek ógörög ősmítoszaiban is bestiális bűnök történnek. Ha jól megnézzük a Rózsássy-kötet illusztrációit, a felhasznált Correggio-képek éppen az erős kontrasztjaikkal hoztak új korszakot a festészetbe. Sötét háttérű képei sokszor vészterhesek: tragikus bibliai témáit brutális erőszakkal és az emberi test szélsőséges, naturalisztikus megjelenítésével párosította. A Rózsássy-kötetbe a művészi tárgyat élénkítő, barokkosan furcsa részletek kedvéért kerülhettek be illusztrációkként. A festményekből a magyar költő szívesen kiragad egy-egy finom részletet, hogy a súlyos vétkeket ábrázoló, jelképerejű etikai tárgyat minél maibbá és elevenebbé tegye. A címlapon levő képrészlet egy tükröt ábrázol a rajta pihentetett női kézzel, az önismeret jelképeként.

Rózsássy újhumanista költészete négy fő oszlopon nyugszik. Az első és legfontosabb: a szerelem. A vágyakozástól, képzelgéstől a testi-lelki beteljesedésig, a csalódástól a reménytelenségig húzódik érzelmi skálája. Igényszintjét magasra helyezte. Az eksztatikus „fausti pillanatnak” csak ritkán ad hangot. A nagy érzelmek főként a vágy s a képzelet művei, és mindennél messzebb állnak a szerelmi sportot űzők felszínességétől. A szerelem össze is mosódik másik nagy élménytartományával, a hittel. Tóth Árpád *Esti sugárkoszorújában* látjuk ennyire éterivé átlényegülve a „földi érzést”. Rózsássy sem szakad el a testiségtől: a reneszánsz szelleme az égi és földi kettősségében harmonizáló szerelem mindkét vonatkozásban az igények maximumára tör. Tiziano *Égi és földi szerelem* című festményének allegorikus nőalakjai között csupán árnyalatnyi a különbség. A műértők évszázadok óta tanulmányozzák, mennyiben tér el az egyik a másiktól. A néhány ruhadarab eltérése s a „földi szerelem” enyhén kacér gesztusa még nem az a férfiút próbáló elválasztó vonal, amelyet átlépve kínos határsértés következményeit kell elszenvednie a közeledőnek. Ez a határsáv fontos, mert Rózsássy Barbara szerelmes versei legtöbbször itt helyezhetők el, a vonzások és taszítások közös, keskeny területén. A szerelem sosem problémátlan: külön-külön világok találkoznak össze benne. Nem véletlen, hogy egyik versének megszólítottja, Nemes Nagy Ágnes oly fontos a költői példaképei között: mesterségének ez a nagy szerelmes arról híres egyebek között, hogy a szenvedélyeknek minden kínját megvallotta a maximumra törekvő szerelmesek módján. Harmonikus érzés ónála a több ezer éve élt Ekhnáton, Nofretéte vagy egy hősi halott angol költő, Keyes iránt éppúgy lehetséges, mint Rózsássynál a hétszáz éve élt Dante vagy a mai, Belgiumban vagy Némethonban élő pályatársnő iránt. Beleszerethetünk akár egy festménybe, amelynek kedvéért újra és újra fölkeresünk egy múzeumi termet; egy versbe,

amelyet mintha helyettünk írtak volna, oly közel hozza a magunk szülőföldjét, magányát, szerelmét. Rózsássyt félthetjük, hogy besorolják az „irodalmi költők” közé. Ez egyrészt nem baj (többé-kevésbé mindenkire, Adyra, Nagy Lászlóra is igaz), másrészt az irodalmi tárgyat is önismereti, lélektani jelképként használja, nem az életszerűséget mellőzve. Igényszintjét magasra emelő, igaz istenre és igaz emberekre vágyakozó nő. Az elvesztett éden nehezen meglelt maradékáért képes lemondani korunk talmiságairól, s érzelmeiben nem tűr kompromisszumokat. Ezért érezzük esztétikai normái közül első helyen az emberi világ, a kultúra és a természet szépségeit – szoros egységben végességünk tragikus tudatával. Velencei, római verseiben nemcsak a hangulatok, tárgyak szépségét veszi észre, hanem a romlást, a surranó patkányt s a csatornaszagot is. Villonnal mondva, tudja, mi a tejben a légy.

Verseinek harmadik tartópillére: a hivatástudat. Az antik mitológiában megtalálhatók a költői ihlet alapvető példázatai, a lant és a fuvola versengésétől a köveket meglágyító, vadakat szelídítő énekig, Homérosznál az Odüsszeiában, a phaiákok földjére vetődő hős kalandjában. Orpheusztól Apollóig és a szomorú sorsú Marszüászig széles a skála; való igaz, hogy a görögök már minden lényegit tudtak a költészetéről. Az egyik legkorábbi költőnév, amely évezredek óta fennmaradt, egy görög szerzetesnőé: a szerelmi vágyat felülmúlhatatlanul megéneklő Szapphóé. Azóta a költőnők visszaszorultak. Sokszor megpróbálták áttörni a férfilíra láthatatlan falait, de a legnagyobb tehetségeket máig is kétféle értetlenség fenyegeti. Az egyik, hogy „nőiesnek”, tehát a harcot s az ólomsúlyú szakfilozófiát megkerülőnek tartják, a másik, hogy intellektuális erejükért keménynek, „nőietlennek” érzik. Egy költőnő hiába mutat Pallasz Athéné-i bölcsességet, s viseli a poliszt óvó istennő fegyverzetét, eltér a férfiúi elvárásoktól, a csábos Aphrodité könnyűvérűségétől és Héra istennőnek a házi tűzhelyet őrző hűségétől. Rózsássy hivatásszerűen száll szembe az ilyen előítéletekkel, s nem a férfiúi, hanem a női erényeket megtartva vívja ki a szellem és a szerelem rangját. Ez az ő „igaz út”-ja.

Negyedik tartóoszlopa ennek a lírának: a költői hivatástudat. Rózsássy lámpásnak, fáklyának, tűzvívónek nevezi magát. Ellensége a sötétség, amellyel az érzelmenélküliség és az erkölcsi közömbösségből fakadó ostobaság sújtja a közép-szerűség híveit és áldozatait. Vissza kell hozni az eszményt, a humanista kultúra szépségét és tartalmasságát az érzékeket elvakító látszatok helyébe, amelyekkel a hollywoodi álomgyárak és a lármásan villogó diszkótermek kápráztatnak el vagy sokkolnak világszerte. Nem arra csábít, hogy a kiüresedésig *kiéljük* hajlamainkat, mint a bukáshoz közeledő Róma élősdie patríciusai és kenyérral, cirkusszal beérő plebejusai, hanem *megéljük* azt a sok szépet és jót, ami az emberiség alkotásaiban felhalmozódott.

Alig szóltam idáig Rózsássy Barbarának legszembetűnőbb költői adottságáról:

a formaérzékéről. Egyrészt mert ezt korábban megtettem, másrészt mert tudom, hogy ezt kevesen méltányolják a már Kosztolányi szerint „prózára szerelt” költészet korában. Mintha a műgond idejétmúlt dolog volna: a stílusban a „topisság” a divat. Költőnk, Dantét követve, az anyanyelvén kiküzdött *dolce stil nuovo*, a szép új stílus elvének jegyében szól embertársaihoz.

Tudom, az ifjan kibontakozó költőnek illik valami bírálatot mondani útravalóul a folytatáshoz; a merő laudációnak még nincs itt az ideje. Vannak még tartalékai az anyanyelvnek, amelyek segítségével Rózsássy még hajlékonyabb mondatokat, rejtettebb formabravúrokat, merészebb képeket és akár a népnyelv metaforáiból is fölvehető szókincset mozgósíthatna igényes ritmikájú, szimultán verselésű szonettjeiben és más versalakzataiban. Ezúttal nem a „mesterműveit”, például szonettkoszorúját említem iránymutatóul, nem is az olaszosnál is olaszosabb, leoninus-szerű verseit, hanem néhány, látszólag egyszerűbb formájú versét hozom föl, amelyekben más erények jelölik ki további lehetőségeit. Ilyen az *Istenek lábnyomán*; a *Főpróba*; a *Duna-part, csend, magány*; a *Delvaux-látomás*; a *Létra, A léc*; a *Világjáró napok*; a *Túl a sivatagon, A létezés geometriája* vagy *A legyőzöttek*. Ez a filozofikus, de az ironikus hétköznapiasságot és az ékesszólást sem elhagyó verstermése az, mely legközelebb jár ahhoz, hogy az „igaz utat” meglelje.

(*Stádium Kiadó, Budapest, 2014.*)

G. Komoróczy Emőke

„Égjek el kígyóval szennyezett kertemben én is...”

Benke László: A szerelem erőterében

„Az Isten kertjéből kiűzötten
hányszor kell még meghalni? Kereshetjük,
de már nem találhatjuk meg egymásban
a boldogságot, se a szabadságot.
Mert letértünk az útról.”
(*Sempre libera*)

Benke László előző kötete (*Hová lett aranytrombitád?* – 2013) fedőlapján gyönyörű, magános női angyal áll ég s föld határán, tekintetét merengve a lenyugvó napra veti (Kurdi István munkája). Talán a költő őrangyala, aki épp elszállni készül? Az újabb kötet (*A szerelem erőterében*) borítóján az ismert édenkerti jelenet: a bűnbeesett emberpárt lángpallosú angyal űzi ki a Paradicsomból (Reich Károly híres grafikája). S mint a Bibliából tudjuk: a kiátkozott pár megkezdi véget nem érő, bűnökkel terhes vándorútját. Vajon merre s hova tart? A földi Pokol, az egymást gyöttrő ellenségeskedés, vagy – szenvedésekben megtisztulva – a földi üdv felé, vissza az Édenbe? Ezekre a kérdésekre keresi a választ poétánk: újabb költeményei benső vívódásairól, szomorú-boldog lélekállapotáról tanúskodnak.

Korábbi kötetében már számot vetett életútjával, végigtekintve küzdelmein, csalódásain – keresve az élet-egyensúly megteremtését segítő támpontokat. Alanyi költő lévén, mélyen személyes élményként élte, éli át mindazt a gyötrelmet, amely az utóbbi évtizedekben lezajlott társadalmi változásokkal járt, önmagát is az „örök vesztesek”, a „félretaposott cipősök” közé sorolva. A perifériára került, nyomorgó milliók helyett s nevében szól – de már világosan látja: hiába. Új kötetében a vers-én tehetetlenül szemléli (hiszen mi mást tehetne?) a társadalom – végérvényesnek látszó – szétesését, az egyes érdekcsoportok közéleti csatározásait, a munka nélkül vergődő százezrek kiszolgáltatottságát, a családok széthullását. A szélsőséges indulatok eluralták immár a mindennapi életet is, ember embernek farkasa lett (*Hiénák, Dögkeselyűk, Pohár bor mellett, Padlásom deszkázása közben, Ima hajnali órán* stb.). Költőnk – a hozzá hasonlóan vergődő rétegekkel azonosulva – az általános romlás veszélyeire figyelmeztet: a „globalizált” viszonyok közepette felőrlddik az emberi lélek, megtörik védekező ereje, feladja céljait,

álmaid – ami végül is az egész társadalom mentális megroppanásához vezet/het/ (Örökös veszedelemben).

Lassanként ő maga is belefárad a reménytelenségbe: „Elgyöngült és elgyöngített országban élek / gyöngítenek és gyöngülök. / A szeretet és a boldogtalanság erőtlenségében /.../ szégyenszemre bujdosom, hazám, / s te szégyenszemre bujdosol bennem. /.../ Reményről reményre / süketen, némán, vakon és hallgatagon / faggatom sorsomat, / de nem tudom hová, és nem tudom minek / és nem tudom miért / miért és honnan csapnak le rám / hol az ellenségeim, / hol a tejtestvéreim”. A vers-én mint-ha „tízmillió gyertyaláng” között, temetőben bolyongana – mert tudja már: „szétrabolt hazánkban” a Tiborcoknak ma sincs, soha nem is lesz otthona (*Erőtlenségben*). És mégis... Mindennek ellenére: a nemzet ereje (még ma is) a kisemmizett milliókban, az „örök gyalogosokban” van, akikhez Benke – öregedvén és reményeiből kifosztva is – mindörökké tartozik: „Már gyöngülő erővel / járom az utam, / de hűnen magamhoz, barátaimhoz, / hazámhoz és testvéreimhez. // A világegyetem részeként / az én boldogságom az, / hogy amit még tehetek / a nagyobb rész boldogságáért / megtehessem azt” (*A hetvenedik*).

A lírai ént egyre mélyebben és fájóbban foglalkoztatják magánélete kudarcai is. A kötet élére emelt versben (*Erőtlenségben*) mintegy felméri léthelyzetét, a szakadékat hajdani álmai-vágyai és a valóság között, felismerve erőtlenségét élete eszményi és reális síkjának egymáshoz való közelítésére. Tekintetét a Magasba emelve próbálta mindig sorsát alakítani – s most szembe kell néznie azzal: semmi nem úgy sikerült, ahogy szerette volna. „Ha erőtlen voltam, / a tisztaság tüzére vágytam. /.../ Sosem nyugodtam bele, hogy miért kell / elhamvasztani a lobogó lángokat, / alulmúlni a fehér csúcsokat, / szerelmet sárral összekenni, / egyedül sírba menni”. Örök eszményként anyja-apja példája lebeg előtte, akiknek lépteit még Isten irányította, ezért nem tévesztettek utat megpróbáltatásaik közepette sem. A megbonthatatlan szeretet-közösség, az egymásért és a családért érzett felelősségtudat már hiányzik a mai emberi kapcsolatokból, ezért romlandók és rövid távúak. Szülei szeméből – fényképükön – még idős korukban is „önéret, szellem, tisztaság” sugárzott; fiuk, rájuk nézve, tekintetüktől maga is megtisztult. „El-elzsibbad szívemben a vágy, / hogy már övelük legyek. / És eltűnik arcomról a sár, / ha ők megérintenek” (*Anyám és apám fényképe alá*).

Benke László világlátása, egész érzelmvilága természeti alapokra épül; belső mércejét a szülői ház békéje, segítőkész és egymásra figyelő otthonossága alakította. A gyermekkori Éden piros barackfái, fehér virágdíszben pompázó cseresznyefái, az ezernyi virággal tarka illatos rét, a Malomárok – maga volt a soha vissza nem térő boldogság forrása. Ehhez képest felnőttkori élete – így, hozzá illő társ nélkül – csakis töredékes lehet. A Kígyó árnyéka vetül minden kapcsolatára; „édenien” gyönyörű Kertjében – dászentmiklósi otthonában – magányosnak, megcsalottnak érzi magát. A Paradicsomból való kiűzetés átka nehezedik rá /is/: „Már hiába beszélünk egy-

másnak; / letértünk az útról. A gyümölcsöt / megettük, szabad akaratunkból. / Megkeseredtünk tőle. Tudásunktól / olyan üzöttek lettünk, mint az állatok”. Az „örökélet” helyett a halált választottuk; „kereshetjük, de már nem találhatjuk meg egymásban / a boldogságot, se a szabadságot. Mert letértünk az útról” (*Sempre libera*). E verse mottójául a költő Mózes 5. könyvéből emel ki egy részt (30: 15–19), tudatosítván: az emberpár annakidején szabad akaratából választotta a Kígyó útját – így „nem maradt más hátra, mint egy fájdalommal teli bűnbánat és szembenézés a büntetéssel”. Az ember tehát, aki letért a szakralitás útjáról, csak a mély megbánás és eddigi élete felszámolása (metanoia) árán térhet vissza az Édenhez vezető útra. A vers-én, mindent felismerve, a szimbolikus halál jegyében felperzseli Kertjét: „Szár az füvek és ágak lángolnak kertemben / kivágott, lenyesett almafáim és fenyőim, / mandulám is lobog, / remegve reszketek a szárazságban, / nem tudok ellenállni, / játszom a tüzzel, égek, lobogok, / éjnek el kígyóval szennyezett kertemben én is” (*Egyenesen, mint a lángok*). S ha minden elég, ami a múlthoz tartozik, talán újra lehet kezdeni az életet. Egy új kapcsolatban.

Benke László Édene már többször is felperzselődött – de most talán megadatik számára az újjászületés is. Paradicsomi Évjával mintha rátalált volna az Istenhez visszavezető útra. Lírájában megszaporodnak a bibliai képek, amelyeket a legnagyobb természetességgel, magától értetődően vonatkoztat saját élethelyzetére. Megértette immár: csak Isten oldhatja fel az ember mélységes benső magányát, csak az ő irgalmas szeretete vezetheti el a másik emberhez: Isten a *híd* a földi lelkek között. Ezért Hozzá fohászkodik: „Szeretem Évát, Istenem, / teremtményeid közül őt add nekem, / hogy őbenne még jobban szeresselek” (*Édenkertben*). Az egymásra talált lelkek újraélhetik Isten közelségében a bűnbeesés előtti boldogságot (*Éva csókja*).

A szerelem erőterében című költemény nagyon magas hőfokú, sugárzó fénybe vonja kapcsolatukat. Éva ragyogása – elektromos erőter, amely felszikráztat mindent maga körül. Mint angyali látomás, tündöklök fel alakja költőnk előtt: „átsugárzol rajtam / s a boldogság erőterében / fényben és azúrban / repít minket a szerelmed, / Szerelmem. / Kicsit még hitetlenkedve, / de egymásnak kinyíltan, / teljes örömrre készen, / elhagyjuk a sötétséget”. Isten és a világ előtt is társául szeretné Évát, s az esti fényben térdre borulva a Krisztus-kereszt előtt, együtt imádkoznak megtisztulásukért, jövendő boldogságukért. Éva sírva-remegve suttozja: „Mária szeretnék lenni, tiszta / mint Szűz Mária”, s kegyelemért esd a Megfeszítetthez korábbi bűnei miatt. A vers-én szinte lángra gyúl Fialat (nála majd’ 20 évvel fiatalabb) Kedvese közelében, akit nem csupán egy találkára hív: „Anyám arcát láttam és látom / arcodban, szemedben, / ellakhatnál ingyen házamban, szívemben, / légy a feleségem holtomig”. S mint izzó látomás, egy kép jelenik meg előtte: „gyűltek a népek / körülöttünk egyre többen / a kereszt körül forogva / áhítattal és közönyben / mintha csak minket néztek volna, / mintha nem is vették volna észre, / hogy hosszú csókunkban összeforrva / vágyott

sorsukat látják. //...// Ahogy felocsúdtam / e valóságból és látomásból, / azt gondoltam: a sokasággal együtt / valamit most megértettünk. / Azóta lázokban lángolok érted”. Szeretné, ha ez a mély összetartozás-érzet haláláig elkísérné, s Kedvese az utolsó éjjelen mint Őrangyala állna mellette: „ismerős égi szép mosollyal /.../ mutasd az utat az ujjaddal fölfelé, / és rúgtass csak el gyorsan velem / ennél is boldogabb terekre / suhogó szárnyadon”.

Az Évával való találkozás tehát átformálja költőnk látásmódját, elmélyíti Istenhez való viszonyát, s bizonyos vonatkozásokban megújítja poétikai eszköztárát is. Elszakadva némileg a konkrét valóság síkjától, képzelete magasba szárnyal, s mitológiai burkot von élményei köré. Úgy éli meg az Éva-szerelmet, mint utolsó esélyét a boldogságra, a megnyugvásra – vele és általa rendeződhetne élete (s akkor „paradicsomi” kertje az üdvösség színhelye lenne, s Isten fénylő szeretete hatná át mindennapjaikat).

A lírai én emlékezetében feltolul egy gyerekkori emlék, amikor súlyos betegségében, lázalmában a „tüzes ember” szikrázó ujaival intett felé: kövesse. De ő már akkor nemet mondott a pokolfajzatnak, mert élni akart: Isten – „a legnagyobb magányos, a mindenekbe elrejtőzött nyilvánvaló” – fontos üzenetet bízott rá. Felnövekedvén, ez égi megbízatás tartotta benne a reményt, hogy a szeretet nélküli világban, megpróbáltatásai ellenére is tovább tudja adni. S bár „tünékeny álmok tűnnek hatalmas Hold alatt, / szerelmek, barátságok / egy töről fakadnak és tűnnek / ugyanarról az ágról / ahonnan üzenetek fakadnak és álmok / mégsem adhatom fel /.../ mert üzennem kell és választ is várok” (*Üzenet*). Igen, választ. Mert csak Isten és ember, ember és ember találkozása a szeretetben, a XX. században végképp elnémulni látszó párbeszéd újraéledése oldhatja fel a végzetes magányt, amely Istentől és egymástól elválaszt bennünket. S ha a párbeszédet sikerül helyreállítanunk: szívünkbe (újra) édeni béke és otthonosság költözik. Éva mellett a vers-én mintha máris megízlelné e tündöklő érzést: „nagy szeme zöldjéből a természet nyugalma árad, / lelke mélyéből izgató sugárzás, / az édes, dús ajak rezzenő érintése a számon / ő-s-tudás szétizzik bennem, / remegve szikrázik érte a vérem” (*Éva arca*).

Benke László a szerelmet is elementáris természeti élményként éli meg (*Erdőszéli fényben*). S a Szerelemben, a Természetben, minden természeti jelenségben Istent keresi, látja: „hiszem, egyedül Te vagy tisztánlátó, / én pedig mindenütt Téged látlak, / szívemet lassan kitárom előtted, / mert jó itt lenni, és jó hinni, / hogy ennél is jobb lesz ott nálad” (*A láthatatlan láthatóhoz*). A természeti léthez való közelsége erősíti meg benne az örök megújulásba, az újrakezdés lehetőségébe vetett hitet is (ahogy a Természet megújul minden tavasszal, úgy újul meg bennünk is a remény: az Élet diadalt ül a halál felett). A keresztre feszítettség, a sok-sok szenvedés szinte mindig magában hordja a feltámadás ígértét. „Valahányszor megfeszítettetek / nem hagytam a hitem / hóban, sárban, fagyban, mocsokban. / Bízatok az örök megújulásban, / ne legyetek átkozottak, / legyetek áldottak / virágban, gyümölcsben, borban, sárban, /

bennem és magatokban” – biztatja testvéreit is; hátha bennük is megújul a hit „Isten halált legyőző erejében” (*Húsvéti üdvözet*).

Költőnk, aki mindig „földközelen”, a konkrét valóság síkján élt, s az élet reális gondját hordozta vállán, az Éva-szerelem által mintha átlépett volna egy légiesebb létszférába, amelyben minden lehetséges. Természetfölötti erőkre bízta sorsát – hiszen tudja: az *Őrangyalok* legfőbb gondja: „hogyan mentsenek meg minket / a Gonosztól s az örök haláltól?” Benső valója kitágul, mintegy magába öleli a teljes világot; s már-már otthonra talál a Mindenségben. „Az Örök Összetartozás Honában” szeretne élni Kedvesével, akire születése óta várt „a végtelen élet csendjének forrásánál”; de tudja: itt és most kell élniök. Gyöngéden hívogatja hát szerelmesét: „add a kezed, járjuk be paradicsomi palotánkat újra, / nincs több terünk, nincs több időnk, / életünk élni csak itt lehet. / Veled ültettem, veled vettem, arassunk együtt, / légy velem és kertem virágaival boldog” (*Hívogató*).

Csakhogy a páros lét boldog percei mellett (*Az öröm éneke*) ott vannak a mindennapok kínzó gondolatai is: valamiből fenn kell tartani életüket. Éva munkanélküli, s van egy fia, akit neki kell eltartania, hiszen még iskolás. S hiába von költőnk fénysugarakból szőtt álomburkot szerelmese köré – mikor a fátyol lehull, kénytelen szembenézni a realitásokkal: milyen jövőt kínálhat egy hetvenéves ember a nála majd húsz évvel fiatalabb Kedvesének? Tud-e számára valós életkereteket biztosítani? Mert az illúziókból, álmokból megélni nem lehet! Mióta lázadásunk miatt az Édenből kiűztünk, Isten átka kísér („Arcod verítékével...”) A vers-én ezt józanul fel is méri: „Lehet még veled pár évem, Évám, / sokszor le kell hajolnunk palántáinkért, / nincs más megoldás – öregszem, nézz rám! – befektetni a földi paradicsomba / legyen elég annyi, hogy megéljünk. /.../ Mert az ő almájában őshalált ettünk, / a Tilalomfa görnyesztő sugarában / úgy legyen hát, ahogy van. Örökké / dolgoznunk kell. / S hogy időnap előtt el ne vesszünk, / a halál halálán túl is muszáj szeretnünk”. De vajon Évája el tudja-e fogadni azt a „földközeli” életformát, amelyet szerelmese teremt köré? (*Az öregedő szerelem*)

Benke László élethelyzete, saját magához és szerelmeséhez való viszonya is bizonyos értelemben a „lepusztult ország” mentális és gazdasági állapotának függvénye. Éva – 50 éves múltán – már nem kap munkát sehol. „Fiával együtt éheznek. / Nem tudom, mit esznek öt napig, / telik-e nekik bármire is, / amikor nincsenek itt”. S öt egész héten át furdalja-gyötri a lelkiismeret: „annyi aprót se adott neki, / hogy az utolsó vacsorán / legalább jószágos fiát / tudná jókedvre deríteni”. Bűntudat kínozza azért, hogy neki magának se telik többre: Kedvese – hétfőnként, elmenvén tőle – „egy napra való ételt” visz haza; „főzje nagyobbik részét / egész hétre itt hagyja nekem”. József Attila sorai jutnak eszünkbe: ahogy a *Mama* „kis lábaskában hazahozta / Kegyelmeséktől vacsoráját” éhező gyermekeinek; vagy a költő-sors megrázó képe a *Mondd, mit érlel...*-ben: „Felesége a padlót mossa / s ő másolás után lohol” – hát ma is ugyanez a helyzet? Ez a magyar költők „örök” sorsa? Ehhez a valósághoz képest a

szerelem álma csupán illúzió lehet: „elámulok egy pillanatra még, / mert újra látom a bejárónóm / fájdalomban tágra nyílt szemét / s benne más világért csillanó drágaköveket” (*Eljárt hozzám létvégeken*).

Mindennek ellenére a lírai én megkísérli mégis *Egyensúlyban* tartani élete különböző síkjait – és ebben segíti a szerelem. Éva távollétében rá gondol sóvárogva: „Mit csinálsz éppen, Kedvesem? /.../ Mondd meg a csillagoknak is, / füttyüljenek, daloljanak, énekeljenek, / tested és lelked körül keringjenek /.../ bolyongjanak, fényeskedjenek, / ősharmóniában kényeskedjenek. /.../ Jó éjt, bolygók, jó éjt, csillagok. / Hajnalban is ragyogjatok, / fények a fényben felolvadjatok, / holnap találkozunk”.

A kötetet záró két versben a költő visszapillant a múltba, a gyerekkorba; összezsugorodik számára az Idő. A múlt átlép a jövőbe, a jövő visszahajlik a múltba – a köztes férfikor mintha tovatűnt volna. „Szeretem azt a jó kisgyereket, aki voltam, / akivel reggel fényes harmatot számoltam //...// övele vagyok a tisztaság kellős közepén / értünk vannak a fények, milliárd csepp a harmatban, / csendesen önekik fénylek /.../ öröm aranylik hajamban, / észrevétlenül s mélyen a szívemre szívom, / Isten, a szeretetedet, bár a nevedet se tudom”. Egykor otthon, Vrácsikon, Szentkirály fényes mezején, pöttöm gyerekként szüleivel szántott-vetett, harmatot szedett; kertjében önekik szed ma is harmatot a reggeli fényben, maga elé idézve apja-anya – József és Mária – sudár ifjúkori alakját (*Akivel reggel harmatot szedtem*). És a hajdani karácsonyokat. Mintha ők hármásban lettek volna – lennének most is – az örök Betlehemben: „Fölém hajol / anyám, Mária, apám, József, / bölcsőben én a Gyermekek vagyok. / Bennük szeretet ragyog. / Az adventi csend / csillagot álmodott / földes kis konyhánkba. / Békésen alusznak a pásztorok” (*Karácsony*).

Erre a karácsonyra vágyunk, várunk mi is mindannyian – immár két évezrede! Vajon mikor hozza el, s elhozza-e nekünk a Kisdéd valaha is az áldott békét?

Benke László költészete az idők múlásával mind mélyebb s mélyebb lelki körökbe hatolt: a felszíni síkokról egyre inkább a legbenső rétegek felé. Ő, akinek egész lénye a valóságban gyökerezett, egyre jobban közeledik Istenhez – azaz önnön legrejtettebb *énjéhez* (C. G. Jung: „A psziché mélyén Isten lakik”) – a lét titkos és titokzatos lényegiségéhez. Mintha már értené, s meg is kísérelné továbbadni az „üzenetet”, amit gyerekkorában rábíztak: az Élet értelme – a Szeretet; ez az egyetlen kincsünk, aminek értéke van Isten szemében is. S béke nem lesz a világban soha, bármennyire sóvárgunk is utána, ha nem tudjuk megvalósítani a legfőbb parancsolatot: „Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat”, és „Szeresd ellenségeidet is”. Idősödvén, úgy tűnik, lassan mindannyian megértjük e parancsolat értelmét: ha a gyűlölet sátáni elve, a „szemet szemért, fogat fogat fogért” jelszava győz: a világ belepusztul. És senki számára nem lesz irgalom...

(*Hét Krajcár Kiadó, Budapest, 2014.*)

Sz. Tóth Gyula

Házasságring

Kaiser László Elvált apák Magyarországon. Béke és háború. Helyzetjelentések, vallomások

A cím egyértelműen bejelöli a témát, egyszerre hívó, felhívó és kihívó. Nagy a baj, hát segélyhívó. Felhívó: a problémára, gondolkodásra, állásfoglalásra, tetterre. És kihívó a „beszélő cím”: nagyepikai emlék, a híres nagyregény, Tolsztoj: *Háború és béke*. Figyelemfelhívásnak sem rossz – fogás. Utalás. Kötelez a nagy íróhoz és művéhez való tisztelet, jelzi a témavilág iránti elkötelezettséget. Erre még visszatérünk. A harmadik alcím: jelzés a tartalomra, a módszerre.

Indítás három idézet-mottóval: „*Anyám szájából édes volt az étel, apám szájából szép volt az igaz*” (József Attila), „*Adjatok egy jobbik világot, Akkor talán másképpen látok, De adjatok: de hamar*” (Ady Endre), „*Te magad légy a változás, amit látni akarsz a világban!*” (Gandhi) A mottók mint eszmebástyák megadják a gondolatvilág dimenzióit, perspektíváit. Tág tér bontakozik ki. Erre építkeznek a kifejtés, a szerző konkrétan is visszatér rájuk. Mi is visszatérünk.

Miről is lesz szó? Az Előszó eligazít a vállalkozásról. Mire is? „... a kísérlethez, a sokszoros kísérlethez”. Miért is? Hogy 1. a „hatalmas dzsungelt, érzelmi és értelmi őserdőt, pozitívumok, negatívumok egymásba csapását és öllelkezését, ugyanakkor egyértelműségek halmazát föltérképezem”. 2. „Annak érdekében, hogy férfi és nő, nő és férfi között ne mérgesedjen tovább a meglévő, immár létrehozott, kölcsönösen megteremtett »rossz«”. 3. „Ez a kötet azért íródott, hogy normális megoldások és normális élethelyzetek mellett tarthatatlan helyzetekre mutasson rá. Növeli, ki elfödi bajt, hivatkozik a szerző Illyés Gyulára, és mint „tollforgató, költő és író, ugyanakkor immár kiegyensúlyozott házasságban élő férfi és apa az illyési eszmét” követheti. Vagyis a szerző szándéka az összetett téma megfogása, átfogása, közvetítése. Ugyanakkor bogozza a szálakat, a fonalak között keresi a járható utakat, mert nem egy van – ezeket akarja fölmutatni. Itt vázolja fel a koncepciót és a metodikát.

A megalapozó, eligazító részek után kapjuk a közlést az anyag háttéréről, fokozatos az adagolás. Amire számíthatunk: dokumentumok, KSH-adatok, szakvélemények, interjúk. Három nagy egységre tagolódik a könyv. Az első: a téma (inkább probléma) exponálása – föltérképezés, kibontás. Ez időben: 2010–2012, 10 fejezetben. (Fejezetek: 1. Az elvált apa, 2. Egy kis múlt, 3. Egy kis jelen, 4. Vissza évtizedeket, 5. Szigorú tények és statisztikák, egyebek. 6. Még mindig statisztikák, tisztázó rezignációval, 7. Az alkohorról, 8. Rövid utalás a magyar irodalomra, 9. Vissza az alkoholhoz, 10. További tendenciák, pszichológiával.)

Aztán a szerző belevág: bmondja szempontjait, jelzi a problémakört, körbejárja a helyzetet, az állapotot. „Nem jó elválnak lenni. Elvált apának lenni sem jó. Elvált szülők gyermekének sem” (13.). Sístergő feszültség: az Egészbe vág, ami széttörött. József Attila nyomán megjelenik az apaszerep, megfogalmazódik az apa-szimbólum hanyatlása. Pszichiáter is nyilatkozik, megállapítható az apahiány (14). Ez már nem jó világ. Apa, igazi nincs, vagy háttérbe szorul: apátlan nemzedékek nőnek fel régóta. „Az apátlan nemzedék önazonosságát, cselekvéseinek vezérlését a morál helyett a jog és a pszichológia vette át” (15). Kaiser László úgy érzi, ha az elvált apák helyzetéről szólva adatokat, tényeket említünk, *morálról* is és a *lélektani* vonatkozásokról is beszélni kell. Előkerül a szülői szerep, a házasságra való *alkalmasság*, családtörténet, boldog házasságok. „A házasság intézménye – európai és keresztény értelemben – a középkor óta létezik, de természetesen más kultúrkörök és más szokások is vannak” (16). A válás a modernebb kor terméke, természete is eltérő. És sorjáznak az adatok. Magyarországon polgári értelemben vett válásról 1894-től beszélhetünk: a törvény kötelezővé teszi a házasságok polgári anyakönyvezését. „Az új törvény engedélyezte a válást is, de csupán kivételes esetben, ha az egyik fél hibáját bizonyítani lehetett”. A válást 1952-ben szabályozták újra, ekkortól a vétkességi elv helyett a „feldúltsági” elv lett a meghatározó”. (Kérdés, mennyire „feldúlt” a házasság, helyrehozható-e a kapcsolat vagy sem.) „A vétkességi elv mégsem tűnt el teljesen a jogalkalmazásból, mert két kérdésben döntöttek ennek alapján: lakáshasználati és gyermekelhelyezési vitákban. 1974-től lehet közös megegyezéssel válni” (17.). Az okok (vagy okozatok) között több minden fellelhető, úgymint a munkanélküliség, az alkohol (többször visszatérve rá), a meg nem értés, a félrelépés, a kiábrándulás.

A második rész – nevezzük utógondolásnak – 2013-ban készült: *Szomorú és biztató jelek a mában*. Az elemző rész megírása, a szereplőkkel való találkozás után a szerző folyamatosan figyelemmel kísértte a helyzetet, ismét találkozott régi beszélgető partnereivel, és újabb elvált apákkal ismerkedett meg. Történetek bizonyos változások, de például a 2009-ben bevezetett távoltartás intézménye jogi formával alig éltek, nem nő a gyerekszületések száma. Szomorúan állapítja meg: „Általában szinte minden maradt a régiben...” Az új Polgári Törvénykönyv már a (biztatóbb?) jövőt jelzi (54–60.).

A harmadik rész: „Vallomások”, amelyek *helyzeteket és állapotokat tárnak föl: a békétől a háborúig* (63.). A vallomások tágítják a kereteket, alakok, konkrét szereplők jelennek meg, mozgással, gondolattal, karakterrel, életépiződokkal. Megszólalnak a szereplők, a Béke-fejezetben: 5 személy, 4 férfi, 1 nő, a Háború-fejezetben: 10 személy, 9 férfi, 1 nő. Több a férfi, de nem nőellenes a „hangulat”. A vallomások (valóban azok) megrázóak, nem hallgatják el a férfi, a férj hibáit, felelősségét. Nem férjmentő nyilatkozatok. Drámai feszültséget sugároznak, megerősítik a szerző

felvetéseit, elemzéseit: a felbomló család gyengíti az egyéneket, férjet, feleséget, a legnagyobb vesztes a gyermek. Az elbizonytalanodó (lelkileg, anyagilag, olykor fizikailag) egyének bukdácsolnak az életben, nem erősítve a társadalmi szövetet. Mint az egyértelműen megfogalmazódik, adatokkal, tényekkel alátámasztva.

A végén a szerző húsz pontban összegez, majd, a kérdésözöntől hajtva, az öszszegzések öszszegzését is elvégzi (113). Mert riasztó a helyzet: „2001 óta hazánk lakossága 261 ezer fővel kevesebb! (...) az egyedülállók száma ijesztően megnőtt, 2011-ben minden harmadik háztartásban csak egy személy élt. Kétségkívül magányosodunk!” (56. Köztudott, hogy „a születési ráta ma Magyarországon 1,2-1,3, ez hozzávetőlegesen az európai átlag is. Ha így folytatódik, bő 200 év múlva mindössze 500-700 ezer magyar lesz, állítják komoly demográfusok” (20). Mindezt tetézi: „A lakosság 15-20%-a neurotikus Magyarországon” (52).

Mi is összegezzünk. Váláshelyzet van. (Csak ne legyen válsághelyzet.) A válásfajták sokfélék: van szükséges, elkerülhetetlen, vad, szelíd (?), korrekt, rendezett, ami az új családi formációkra is pozitívan kihat, s működik a normális kapcsolattartás. De itt keserves, fájdalmas helyzetekről van szó, melyek megviselik, esetleg tönkreteszik az apákat. Ez a nézőpont. Meg a fentebb sorolt társadalmi vonatkozások. Kaiser László az európai kultúrkörben gondolkodva, azon belül pedig a magyar valóságot érzékelve tárja elénk anyagát (16). A kőkemény, felelős gondolkodás, a szaporodó „összegzésekkel”, továbbgondolásra, „utógondozásra” buzdítja az olvasókat: „... lehetőségeinken belül változunk, változtassunk”. Mert, így vagy úgy, mindannyian e történet, e dráma szereplői vagyunk, teszem hozzá.

Az együttműködés jegyében kezdem én. Nem tudok okosakat mondani, nem is akarok. (Hatalmas az irodalma ennek, ehhez mindenki ért, legalábbis, ha tanácsot kell adni.) Nem személyes tapasztalataimmal hozakodom elő, a könyv gondolati keretein belül érintek néhány általam fontosnak ítélt tételt. Mert sokasodnak a nagy kérdések! Ady fentebb idézett sürgetése óta sok idő eltelt, de szaporodnak a problémák. Tágul a tér, tágulnak az élet határai. Sokféletre változott a világ, sok a jel. Csábul az ember. Lehetőség: nyeresre, vesztésre. Karrier, boldogság, siker, gazdagság. De mit akarok Én? Miben és mennyiben számíthatok önmagamra? Mert csak akkor jelenthetem ki a Másiknak, számíthatsz rám. Sok a példa, a sok csábító példa között elvész az ember. Ha nem farag magának „cselekvő” eszmeszobrot. „A mai ifjúság mércéje nem az eszmény, hanem a példa. Várható-e jó tőle, ha rossz példákat lát maga előtt?” (Buda Ferenc, 1964. lásd Debreczeni Tibor, *A kőrösi huszonhárom*)

A kérdések között itt van mindjárt a globalizálódó világ sarkalatos fogalma: a *szabadság*. Mi a szabadság? Fehér M. István, a halk szavú filozófus úgy tartja: „... a szabadság csak valamihez képest, valamihez függően létezik, s érvényes”. (Ezt *A szerelem sartre-i filozófiája és Kierkegaard* című írásában fejt ki. Tehát a „ha-

tártalan szerelem partjai” figyelmeztetnek, gondolom én tovább, lásd *Tempevölgy*, 2013. december, 59–62.) Egy korábbi írásában, Kant egy kifejezésére hivatkozva a mai szabadságot, a „dulakodás szabadságának” nevezte. Repül a papucs, törik a kristály.

De nem szerelemből házasodunk? Olyan is van. Meg olyan is, hogy azt hisszük. („A szerelemnek múltnia kell, s ha múltik, akkor fájnia kell...” – éneklí Zorán.) És van érdekházasság is. Mi hát a *szerelem*? Kötjük magunkat Fehér. M. István mód-szeréhez: valamihez képest... esetünkben a szabadsághoz képest. Lásd erre Petőfi: *Szabadság, szerelem*. ((Pest, 1847. január 1. E versét Petőfi az 1847-ben megjelent összes költeményei elé írta mottónak.) „E kettő kell nekem. / Szerelmemért föl-áldozom / Az életet, / Szabadságért föláldozom / Szerelmemet.” Petőfi realista volt (kicsit persze romantikus is), vagy-vagy, áldozatot kell hozni. De legfőképpen: választani. Ez az etikus magatartás, Kierkegaard nyomán. Már ha az ember felismeri a saját „birtoktartományát” és a „teljes kiteljesedést”, a kettő közti viszonyrendszert. „Vagy a csúcok nagy, edző hidege, / Vagy egy asszony simogató keze. / Vagy fent, vagy lent, élön, halálra-váltan, / Jaj, csak ne felemásan, felemásan!”, sugallja Reményik Sándor.

A házasságon belül jelen van egyfajta *hatalombirtoklás*, érződik a felek hatalomszerző indítéka. A hatalombirtoklás vágjától hajtott akciók közepette torzul a személyiség, vagy éppen dominánsan jelenik meg annak valamelyik eleme. Most meg a hatalmat kellene körüljárni. A nagy szociológiai irodalomban ez alapfogalom. Engem a „szerepek” érdekelnek meg a „kulturális tudás”. Az „uralmi tudást” emlegeti egy naplójegyzetében Végh Alpár Sándor, mely az „újkorban szinte egyeduralmivá vált”. Nap mint nap érezzük. A mindennapi szorításban belső szabadságra van szükség, „munkaszabadságra”, ahogy Végh Alpár hivatkozik Melocco Miklós fogalmára. Melyből kinyerhető a „hasznos tudás, amiből még minőség is lehet”. Így a tudás *nyugtató-erősítő hatalom*, „biztonsági fokozattal”. Ilyesmire utal Bőjte Csaba, amikor a „Mi a baj a házassággal?” – kérdéskörben azt válaszolja: „nem tudunk bánni a felmerülő nehézségekkel”. (Magyar Hajnalka: Interjú Bőjte Csabával. Zalai Hírlap, 2012. június 19.) Mert nem kellően működik a problémamegoldó képességünk. És ha a *tisztelet* is kiveszik, vége a dalnak. (Pedig érezni kellene: „... búcsúzni csak nagyon szépen szabad...”)

És mondjuk ki: „A legtöbb emberi szerencsétlenség, nyomorúság igazi oka nem is az emberek gonoszsága, hanem egyszerűen tunyaság.” Márai Sándor bátorít. Ha van tunyaság, van tunya is.

El kell időznünk hát kicsit a *személyiségnél*, a *szerepeknél*, hogyan jelenik meg mindez a házasságon belül. Alapként régóta támaszkodunk egy összetett, de jól használható definícióra: „A személyiség azon pszichofizikai rendszerek dinamikus szerveződése az egyéneken belül, amelyek meghatározzák jellemző viselkedését

és gondolkodását”. (G. WW. Allport: A személyiség alakulása, Gondolat Kiadó, 1980. 39.) Ha előfordul a házasság birtokként való felfogása, akkor megy a birtokon belüli hatalomgyakorlás. Nincs tisztázva a szereplők előtt, (nem tisztázzák), mi: 1. a házasság, 2. a másik, 3. önmaga. Mit akarok én az életben? Nem jövőképre van szükség, sokkal inkább tevékenységekre, leginkább főtevékenységekre. Mit akarok csinálni az életben? A főtevékenységhez lehet rendelni a szereplők mozgását, és lehet rendezni a cselekvéseket, a gondokat, az örömeiket. A főtevékenység mint indikátor, az „ontológiai beágyazottság” alapján. Megint Kierkegaardhoz fordulunk: „Hogy a tevékenységeknek legyen értelme, az életnek folytonossággal kell rendelkeznie.” Ha ez nincs, bomlik a házasságon belüli tevékenységek rendje. Bomlik a rend. Miért fordul át a személyiség a házasságon belül („más arcát mutatja”), miért veszíti el (hagyja el) azokat a szerepeket a párkapcsolatban, amelyeket a tágabb társas életben elvárnak, s amelyeket ott így-úgy teljesít is? (Legalábbis igyekszik.) Miért „engedi el magát” az egyén a kis közösségen belül? (Ismerős a magát elhanyagoló loncsos és/vagy házártságos és/vagy kikapós feleség és a magát elhanyagoló, kövér, izzadt, hirtelen haragú, italozó és/vagy félrelépő, az életet habzsoló férj. A durva beszédmód.) Át tudjuk-e rendezni szokásainkat? Össze tudjuk-e hangolni azokat a másik szokásaival, érdekeivel? Le tudunk-e mondani a sajátunkból valamiről is, ahogy előzetesen ígérettük? (A nagy dolgok mélyén rejtőző kis dolgok, a csip-csupok meghatározóak. Kérdés: a kis titkok mennyire erősíthetik a köteleket. Egyáltalán: erősíthetik-e?)

A kisközösségen belül nincs rend, harmónia, van-e a nagyobb közösségen belül, a társadalomban? Ha a nagyobb közösségen belül, a társadalomban nincs rend, harmónia, van-e a kisközösségben, a házasságban? Szabad is akarok lenni, birtokolni is akarok, szerelmes is vagyok (?), de azt is akarom, hogy szeressenek, és ne birtokoljanak, és a másik adjon le a szabadságából. Repül a papucs, török a kristály. „Az etikus ember szerint minden embernek meg kell hogy legyen a maga hivatása, amely megbékíti az embert az étellel.” (Kierkegaard) És ha már szakítani kell, annak is megvannak a maga szabályai, amihez kell a „kulturális tudás”, a nyugtató-erősítő hatalom, „biztonsági fokozattal”. Más szóval: illem–etikett–protokoll. Kaiser intelligenciát említ. Még egyszerűbben: józan ész, önmérséklet. A kevert-keverő világban az ember kábul és csábul. Kábít és csábít. Lehet mondani: szeretlek. Hihető is, nem is, többnyire időleges. Hazudható. Lehet mondani: kívánlak. Csábító, kevésbé hazudható. Nagyon időleges. Lehet suttozva ígérni: örökre együtt, boldoggá teszlek egy életre. Ezen alaposan el kell gondolkodni. De amikor elhangzik: számíthatsz rám, az már valami. Ekkor már partnerünk szemébe nézhetünk, mélyebben, hosszabban. És a szemből inkább kiolvasható, mennyire a maga ura a másik, képesnek látszik-e a változtatásra. S talán ilyenkor már csihad a hév, talán átjön a megfontoltság.

Erre figyelmeztetnek Gandhi szavai a könyv elején. És értjük a „beszélő” címet: Béke és háború, megtaláljuk a kapcsolódást időben, tematikában, problematikában a nagy orosz regényhez. Tolsztoj a háború idején vágyja a békét. Még hozzá a társadalmi és a magánélet kettős síkján, mely a szereplők mozgásán, karakterén keresztül egységben forr össze. A mikroközösség egészsége táplálja a makroközösség egészségét. És fordítva. Ez betegség-tünetek esetén is fennáll, oda-vissza. (És megjelenik a „válási árva, úgy is mondhatni: „békeárva” (30). Boldogság, hősiesség, feleség, család, álmok és valóság, életörömök, fájdalom. Miként Tolsztoj munkásságáról írják: „Műveit áthatja az életszeretet, a jövőbe vetett hit és bizalom, amelynek az író szerint egyetlen igazi alapja a család, az emberi közösség”. Nos, ez Kaisernél sincs másként. Ám míg a 19. századi nagy háborúzások, forradalmak, szabadságremények, honvédelem során keresik a békét a hősök, addig most éppen a legnagyobb békereményből, a szerelmes egybekelésből, a házasságból, a béke áhított állapotából zuhannak a hősök a háborúba. Azért úgy tűnik, kell egy Natasa! De légy Bolkonszkij vagy Pierre Bezuhov, a nehéz, olykor fájdalmas útkeresést senki nem úszhatja meg. Még az evangélium tisztelete is ott rejlik a mélyben, a remény valója. Mert drámát végigvinni hit nélkül nem lehet. Oly szépen sumázza ezt Végh Attila: „A drámához emberi cselekvés kell, a tragédia az emberi és isteni szféra összecsapásának színtere, amelyben az emberi elem jelenléte egyre fontosabb. A földi, emberi viszonyokat fürkésző tragédia egyre szabadabban, egyre izgalmasabban rója saját útjait. Olykor persze a lélekerdőben teljesen eltéved. Ám bármilyen messze tévedjen az istenek világló tisztásától, a szellem e derengő rétje mindvégig várja. Hogy maradjon értelme.” (Horror metaphysicae, Istenek tükre, Magyar Hírlap, 2014. február 15. 15.)

És mi a „környezeti” helyzet ma? Új Polgári Törvénykönyv kel életre. A nők és a gyermekek jogi védelme erősödött, egyáltalán: a jogok idejét éljük, lásd emberi jogok, családvédelem, gyermeki jogok. Anyák napján köszöntőt mondunk. Apák napja is van. És az apai jogok? Minél összetettebb, zajosabb, zavarosabb az élet, az egyénnek annál nagyobbak a lehetőségei, de felelőssége is, annál inkább (jog) védelemre szorul. (Utalunk a katolikus hagyományokra. A katolikus egyház az apák napját hagyományosan március 19-én, Szent József napján tartja. A legtöbb országban világi ünnepként tartják számon, általában június 3. vasárnapján.) De nem feledhető: „A házasságért nap mint nap meg kell dolgozni”, ahogy egy rádióműsorban summázták, ismertetve Bőjte Csaba könyvét: *A szeretet bölcsője*. (Lásd <http://www.hirado.hu/2014/02/09/a-hazassagert-nap-mint-nap-meg-kell-dolgozni/>).

Íme, előbújt a *szeretet*, kibújt, mint tavasszal a hóvirág. Házasság hete Magyarországon: 2014. február 9–16. És az aktuális, örök téma alaposan, feszítően kifejtve itt van előttünk. Mi a műfaja a könyvnek? Nagydoktori disszertáció?

Szocioregény? A kis könyv a szív fölött hordható: *szeretetírás*. Nem az apákat felmentve az anyák ellen, nem egyik vagy másik rovására: középpontban a család, leginkább a gyermek. A házasság egy csoda. És a vonatkozó tényezők között hangsúlyosan számításba jövő, korántsem mellékes *szexualitást* (megannyi öröm és baj forrása) még nem is említettem. Nem felejtettem el, más lapra hagyom. (Nem lehet mindenki Casanova. Bár a nők kedvvel omoltak karjaiba.) Miért kínozzuk hát egymást? Szegény feleségek! Szegény férfiek! Aztán egyszer úgymint kénytelenek vagyunk felhívni a „exünket”, bejelentve: A gyermekünk anyja, vagy éppen apa lett! Ünnepeleink, vigadunk. Kirúgunk a hámból. „Hámon” kívüliek leszünk. Visszatalálunk? „Le téléphone pleure...” (magyarul: *Sír a telefon.*), ahogy fájdalmasan éneklő dalát Claude François.

Kaiser László, verseinek, prózaköteteinek sorában, ezzel a könyvvel ismét a szépet nyújtja át. A „munkaszabadság” jegyében, az „ontológiai beágyazottság” alapján a borítótervezővel, feleségével, Pereszlényi Helgával – s hogy teljesen rendben legyenek az eddig elmondottak, nagyleányuk is cipeli a könyveket. Dicsérhető a könyv nyelve, a kemény szaknyelv, az irodalmi és a mindennapi nyelv ötvözése, külön, hogy nem gügyög, nem használja az elharapózott „apuka”, anyuka” megnevezést. Egy írói, kiadói munkásság fényes állomása ez az *esztétikát, etikát* sugárzó mű, reményt tápláló *jó hírrel*. Nem házassági tanácsadó, de hasznos az egyénnek és a közgondolkodás alakítására is. Ezt kínálja fel Kaiser László, fogadjuk el. Elismeréssel, nagy köszönettel.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2013.)

Kaiser László

Apákkal és apátlanul

Kósa Csaba: Apáim

Ha nagy írói ötlet találkozik a váratlan és sűrű valósággal: komoly mű születhet. Másképpen: értékes könyv, az olvasók örömeire is. A Táncsics Mihály-díjas, tavaly hetvenesztendős újságíró-író Kósa Csaba új kötete olyan dokumentumértékű szépirodalmi alkotás, olyan korokat, korszakokat, egyben személyes és családi sorsot idéző mű, amely a nyers, könyörtelen történelem s a hétköznapiok hiteles, színes megrajzolásával érdekes olvasmány is. Ötlet, valóság, írói bravúr: ez az *Apáim* című könyv lényege.

Apáim – már a cím is figyelemfelkeltő. Apátlan, apahiánnyal küszködő, tehát tekintélyt veszítő korunkban, amikor sokszor egy apa, egy példa sincs, Kósa Csaba kettőt idéz. Idéz és megörökít. Teszi mindezt az író az elkerülhetetlen véletlen segítségével, amely az erkölcsi számvetést és kötelezettséget megindítja benne. Édesanyja halála után hat kartondobozt talált, s bennük időrendben levelek, hivatalos papírok és családi dokumentumok – apjáról. Arról az apáról, akit soha nem ismert, aki 1945-ben halt meg, akiről volt szó a családban, de inkább kevés szó és semmiképp sem elegendő... És az édesanya által gondosan összeállított, úgy is mondhatnánk, múltidézésre előkészített dokumentumok révén megindul az emlékezés, legalábbis arra, amit hallott. Aztán a dokumentumok alapján a részekből egészet, teljes apafigurát varázsolt a mozaikokból Kósa Csaba. És az író tovább is lép, mert a tényleges emlékek, az együtt töltött évek, évtizedek alapján a mostohaapát is meg kell formálni.

Mindebben van valami fenséges és hátborzongató. Valami ünnepi és nagyon hétköznapi. A megörökítéshez nem csupán író és írói tehetség kellett, hanem anynyi tényező összejátszása, köztük a magyar történelem rettenetes szorítása. Hiszen apákon és az édesanyán s szerzőn túl az is főszereplő.

Két apa, két személyiség – két kor, sőt két Magyarország. Egy redukált családregegyen mögött a XX. század. Az egyik apa: az 1908-ban született édesapa, a dunántúli család első diplomása, közgazdasági doktor – a sors furcsa fintora, hogy ő is korán elvesztette atyját –, a kötelességtudó, értelmiségi mintahivatalnok. Mint a Kósa családban általában, ő is későn nőszül; az andrásfai tanítókisasszonyt veszi feleségül, és Esztergomban lesz közellátási főfelügyelő. Felső középosztálybeli élet, minőségi élet. Ezt dűlja fel és teszi tönkre a háború. Az Andrásfára visszahúzódt család közlelről látja a poklot, a „dicső” szovjet hadsereg rémtetteit. És a tragédia is bekövetkezik, penicillin hiányában hastífuszban meghal az édesapa.

Hat év múlva bukkan föl a másik apa. Az Andrásfán nevelkedő, később Budára költöző kislány elfogadja őt, mindkét család is végül, hiszen az élet élni akar. A jóvágású, focit, italt, vendégeskedést szerető új apáról lassan kiderül, hogy hazudós, jellemgyenge. Meg karrierista: ezért lesz párttag és nagyfőnök a Kádár-korszakban. És – ez az írói teljesítmény, az emberi megértéssel párosulva – szerethető figura az olvasónak is, de főleg a mostohaúnak. Apa lett tehát, olyan-amilyen, ellentéte az igazinak, és mégis... Az ok nem csupán az együtt töltött hosszú időben gyökeredzik, nem is csupán a mostohaapa gyarlóságokkal és pozitívumokkal teli ambivalens személyiségében. Mély lelki oka van: a könyv és az író finoman, de egyértelműen érzékelteti: az apa nem csupán realitás, de belső igény!

Az nem is kérdés, hogy az *Apáim* kulcs Kósa Csabához, ugyanakkor a több mint harminc könyvének teljesebb megértéséhez. Ám ezen túl az utóbbi évek egyik legértékesebb könyve. A szükségszerűen torzó családregény (valójában két családnak és mögöttük levő családoknak is a regénye) milyen remek figurákat mutat föl hiteles történelmi háttérrel. Milyen szeretettel teli kép az édesanyjáról, az öregedéről, az öregségről. És nagyon is reális rajz a Horthy-, Rákosi-, Kádár-korról. Mindarról, ami Kósa Csaba apáihoz hozzátartozott. És olvasva a könyvet – hozzánk is...

(Berzsenyi Könyvkiadó, Kaposvár, 2013.)

Kántás Balázs

A mindent megalapozó Jegyzetfüzet-versek

Dylan Thomas ifjúkori költeményeinek magyar fordításáról

Erdődi Gábor műfordítói vállalkozása egyedülálló teljesítmény mind a magyarországi Dylan Thomas-recepció, mind pedig az összmagyar műfordítás-irodalom történetében. A fordító hiánypótló munkát publikált a közelmúltban: egy az egyben lefordította a walesi költő azon 237 fiatalkori, 14 és 20 éves kora között írott versét, melynek jó része eddig a magyar közönség számára ismeretlen volt, s melyekből a fiatalon elhunyt költő egész későbbi költészete táplálkozott.

Mint többek között angol szakot végzett irodalmárnak, jelen sorok szerzőjének mintegy hivatalból meg kell jegyeznie: szomorú ténye, s igencsak nagy hiányossága a magyarországi Dylan Thomas-recepciónak, hogy e versek többségéről korábban egyszerűen nem vett tudomást. Pedig ezek azok a költemények – s erre ma már cáfolhatatlan filológiai bizonyítékai vannak az anglisztikának –, melyekből a világhírű walesi költő szinte összes később publikált, letisztultabb, érettebb verseit (tovább)írta. Tehát egy egész nagy költészet forrásvidéke az, amit most végre, a 2010-es évek elején könyvformában a kezébe vehet a magyar olvasó is.

Csupán véletlenszerűen emelnék ki egy-két példát a magyar nyelvterületen kevéssé vagy egyáltalán nem ismert ifjúkori verset, melyek elméletileg még zsenigék – gyakorlatilag a költő életkorát s későbbi pályáját is figyelembe véve meglepően érett, látomásos, kozmikus-erotikus költemények, mint például a *The rod can lift its twining head...* kezdetű szöveg 1930 augusztusából:

Lendül a pálca két feje...

*Lendül a pálca két feje
kígyóként marja meg karom
Halálra sújtván ereje
már túl is vagyok bajokon.
Hisz halál barátunk lehet,
mi pálcánk is tán bűverő
Mint a megváltó feszület
és az örök-idő.
Inkább a féreg osztozik
a bőrömon és húsomon,
mint vérzön veszejtem el itt
a bűnös hajlamom.*

E fiatalkori (gyakorlatilag kamasz fejjel írott) szövegekben már a kezdet kezdetén jelen van gyakorlatilag minden téma – születés, halál, szerelem, erotika, lázadás, igazságkeresés, megváltás, bűn és bűnhődés, s mindezzel együtt a végső nagy, ontológiai kérdések –, mely Dylan Thomas későbbi, valamivel letisztultabb – mondjuk így, az ekkor még féktelenül áradó szavakat és képeket valamiféle meder korlátai közé szorító – lírájában. Persze a hosszabb terjedelmű – miként a fordító megjegyzi utószavában, átlagban hatvansoros –, számos esetben Yeats és / vagy T. S. Eliot poétikai megoldásait idéző hosszúverseken kívül már az ifjú Dylan Thomas is képes volt egészen rövid, minimalista – rá vallóan persze a formai bravúrokat, a metrikai könnyedséget itt sem nélkülöző –, szentenciózus költeményekben megnyilatkozni, miként arról a kötet több darabja, példának okáért az *Introductory Poem* címet viselő, 1931 októberében született, egyszerre ironikus és ars poétikus szöveg is tanúskodik:

Bevezető vers

*Hogy igazolódjék a tan az ominózus
Kerüljön tepsibe a filozófus
S az eszes az eszelőstől
Meneküljön autó-kerekektől
Így szellem a költészet ellen lázong
el se mozdulok a madárháztól.*

A kevéssé ismert ifjúkori versek mellett Erdődi Gábor – átütő erővel – fordította újra többek között Kálnoky László klasszikus magyarítása után Dylan Thomas *And death shall have no dominion* című híres, 1933-as költeményét, melyről mindenképpen úgy gondolom, műfordítás-történeti jelentőségű vállalkozás, fordítói fegyvertény, éppen ezért a viszonylag hosszú szöveg megérdemli, hogy teljes terjedelmében idézzük:

És nem győz rajta halál birodalma

*És nem győz rajta halál birodalma.
Meztelen lélek amott lesz egy
minden szél és holdi lakóval
Nap édes dörgésével elegy
Míg letisztogatva csont, hús, oldal
Könyökén, lábán csillag megjelen
Bár örült, nem veszi esztét,
Bár vízbefúl, fölveti fejét
S noha szerető vész, nem vész a szerelem
És nem győz rajta halál birodalma.*

*És nem győz rajta halál birodalma.
Jöjjön száz zöld dagály a tenger mélyein
soká hever, de meg nem hal, bizony,
és hólepel alatt, föld fehér éjein
kínpadra csavarva nem enged izom
Kérékre húzva meg nem törik
A hit, kezében, kettéhasad
s gonosz kardok bár átdöfik
Törik bár minden, ő nem szakad,
És nem győz rajta halál birodalma.*

*És nem győz rajta halál birodalma.
Nem hallja többé sirály jaját
S partokon tenger-dörgedelem
nem mond a sós légnak semmi új csodát
hol virág lengett, virág kecsesen
többé nem emeli fejét eső csapásain
Nézésétől a szépség peregne szét
de takarva szemét, tán lenne újra szép
Szépséget felvirágoztat a kín.
És nem győz rajta halál birodalma.*

*És nem győz rajta halál birodalma.
Tenger vagy hó alatt, ím végre
mit elveszettnek hitt, felfedi az ész.
S kis lelkét fogja a tenyerébe
tudván, hogy már soha nem enyész.
A Napban vár, míg a Nap kihuny és
már tudja is, mit sejtett ő csupán
életről-halálról kibomlik a talány.
Ismeri lelkét. Nincs többé kétkedés.
És nem győz rajta halál birodalma.*

Így fordítódik tehát újra magyarra a költő egyik hazánkban talán legismertebb verse, az értelmezés új tereit nyitva meg a szöveg számára. Kálnoky László méltán híres fordításával persze összevethető és valamilyen szinten össze is vetendő a szöveg: Kálnoky az eredeti angol szöveg kissé fragmentált, széttartó szintaxisát világosabb mondathatárokkal, konkrétabb értelmezésben publikálta, míg olybá tűnik, Erdődi Gábor fordításában a többértelműségek és a helyenként elmosódó

szintaktikai határok inkább megmaradnak. Érdeemes továbbá azt a pusztán filológiai természetű tényt megemlíteni, hogy míg Kálnoky a költő kötetbe később felvett, négyből három versszakossá redukált változatát magyarította, addig Erdődi visszanyúlt az egészen fiatalkori eredeti változathoz, és – talán az érettebb Dylan Thomas szerzői intencióját talán egy kissé megkerülve – a teljes, négy strófából álló szöveget tárta magyarul az olvasóközönség elé.

Ami Erdődi műfordítói stílusát és annak értékelhetőségét illeti – s talán itt van a legnehezebb dolga a kritikusnak, ha valamennyire objektív értékítéletet akar mondani a fordítások felett –, angol szakosként azt kell mondjam, összességében meglehetősen jól eltalálta azt a regisztert, amelyben visszaadni igyekszik a fiatal Dylan Thomas örvénylő, kép- és szentenciahalmazó, látomásos-kozmikus költészetét. E líra leginkább tudatfolyam-versekre és/vagy drámai monológokra emlékeztet a legtöbb ifjúkori költemény esetében akkor is, ha azokat eredeti nyelven olvassuk. Úgy vélem, a fordító az esetek döntő részében sem alul-, sem pedig túl nem stilizálja a versek magyar változatait, ugyanakkor kellően archaizál is azt a tényt figyelembe véve, hogy Dylan Thomas versei az 1920-as és '30-as években íródtak, következőképpen nem kortárs irodalmi alkotások, s talán nem is kellene őket – magyarul sem – azokként olvasnunk. Erdődi Dylan Thomasának stílusa magyarul leginkább a *nyugatos* hagyományba illik bele, s random összevetve néhány magyarítást az eredeti angol szövegekkel úgy vélem, a versek egyszerre törekszenek a viszonylagos jelentésbeli pontosságra és az esztétikai szépségre, ezáltal a legnemesebb (modern) magyar versfordítói hagyományokat követve. A jelentésbeli pontosságra való törekvés Dylan Thomas különleges költői nyelve és a walesi-kelta utalások, többértelműségek, valamint a szavak másodlagos, dialektusbeli jelentésrétegei miatt egyáltalán nem könnyű feladat, s még e líra avatott ismerője is ingoványos talajon jár, ha fordításra adja a fejét. Merész módon magyarítja ugyanakkor a költő által helyenként megjelenő neologizmusokat, többek között a *Do you not father me...*, magyarul *Ne atyásíts...* kezdetű versben, ahol a fordító Dylan Thomas látszólag önkényesen *igésített főneveit* (az angolban persze az ilyesmi nem annyira szokatlan) a hűség kedvéért ugyancsak megkísérli igésíteni. A fordító hangsúlyt fektet a versek zeneiségének erősítésére, a szövegek általában jambikus lüktetésére, melynek kedvéért nem ártallja megváltoztatni a hatályban lévő magyar helyesírási szabályokat a hosszú és rövid magánhangzók terén – erre számtalan példát találhatunk a kötetben, például a *röppül* ige rengeteg helyen hosszú ű-vel, a *tanúl* hosszú ú-vel, a *könnyű* melléknév rövid ü-vel szerepel, ezzel is erősítve a versek olykor szándékosan archaizáló stílusát. Kiemelhetjük továbbá azt, hogy Erdődi invenciózus sűrítési technikát alkalmaz Dylan Thomas komplex, az angol eredetiben legtöbbször birtokos szerkezetet használó metaforáinak fordítására: jellemzően kötőjeles összetett szavakat használ a magyar szövegekben: hogy csak néhány példát említsünk, ilyen a *kísérteti-kemény*,

a *vasnövény-vízmosás* vagy a *szemérmes-szivárvány-ölelés* költői összetételek a *Rain cuts the place...* című vers magyar fordításában (103–104. oldal).

A hosszú, monológyszerű versek esetében pedig a fordító poétikai megoldásai mögött mintha ott éreznénk Arany János Shakespeare-fordításainak monológja-it is – Dylan Thomas egyébként nem titkoltan használt Shakespeare-utalásokat számos művében, s a Shakespeare-drámák nagymonológjaira oly jellemző asz-szociatív technika és olykor túltengő képhalmozás az ő lírájában is tetten érhető, akár még a filológiai eszköztárával is bizonyítható módon. Mindezek fényében úgy gondolom, a fordító korántsem nyúl mellé, mikor adaptációban tudatosan megkísérel rájátszani a magyar Shakespeare-fordítás Arany János által teremtett – azóta persze számos fordító által szükségszerűen továbbgondolt és átértelme-zett – tradíciójára. A műfordító-költő Erdődi Gábor a kozmikus költészet terén továbbá bevallottan ihletőjének tekinti József Attila hasonló grandiózus költői látomásait, ezért talán nem túlzás azt állítani, hogy a Dylan Thomas-fordítások mögött áttételesen József Attila hasonló költeményeinek hatását is ott érezhetjük – fordítói utószavában egyébként (351–355. oldal) Erdődi *biokozmikus* és *kozmo-erotikus lírának* nevezi a walesi költő ifjúkori verseit, ezzel ugyancsak közelebb hozva Dylan Thomast magyar kortársához, József Attilához.

Fellelhetők persze a vaskos kötetben apróbb stílusterések is, melyek bizonyos szempontból akár hibaként is felröghatók a fordító számára. Egy példa ezekre az egyébként nem sok helyen előforduló stílusterésekre, hogy az angol *horror* szót – és ez a kötetben belül számos helyen, következetesen előfordul – nemes egyszerű-séggel meghagyja angolosan, *horror*ként, mely a magyarban ugyebár elsősorban egy populáris műfaj megjelölésére szolgál, s nem fordítja az ebben a lírai kontex-tusban talán sokkal természetesebben hangzó *borzadály*, *rémület*, stb. szavakkal. Egy-két szöveghelyen megjelenik az ugyancsak latin eredetű *frigid* melléknév is (nem feltétlenül a női frigiditásra utalva), változatlanul, holott talán ezt is vala-mivel természetesen hangzana *rideg*ként vagy *hideg*ként a magyar fordításában. Megjelenik továbbá a *sex* főnév *szex*ként való magyarítása, mely sokkal inkább a globalizáció egyre inkább anglicizálódó kortárs magyar szóhasználatra jellemző, holott ha következetesen szeretnénk visszanyúlni a nyugatos műfordítói tradíció-hoz és az 1930-as évek lírájának stílusához, talán érdemesebb volna ezt is *sze-retkezés*ként magyarítani. Felrónám továbbá a fordítónak, hogy sokhelyütt nem következetes a határozott névelő kitétele és/vagy elhagyása, különös tekintettel a kötött formában írott versek esetében érezhetjük úgy némely helyen, hogy egy-egy névelő a szótagszám betartása kedvéért marad el olyan szöveghelyekről, ahol jelenléte indokolt volna. Ezek a stílus- és kontextusidegennek ható elemek persze főként szószintűek, s jelenlétük minimálisan hat zavarónak a magyarul egyébként többnyire átütő természetességgel lüktető versszövegek befogadása terén.

A hazai recepció első állomása az Európa Könyvkiadó *Dylan Thomas összegyűjtött versei* című kötete (1966), majd ugyancsak a kiadó *Lyra Mundi* könyvsorozatának darabjaként jelent meg számos fordító tollából született Dylan Thomas válogatott versei című kötet (1979). Egy évvel később, 1980-ban jelent meg magyarul a szerző *Rebeka lányai* című regénye. Ezeket követte többek között Erdődi Gábor két jóval korábbi, egy verseket (*A csontnak partjain*, 1993) és egy elbeszéléseket (*A szerelem térképe*, 1998) tartalmazó műfordításkötete. 1999-ben pedig magyar nyelven hozzáférhetővé vált Dylan Thomas *A sziget* című regénye is. Mindezek után a most magyarra ültetett *Jegyzetfüzet-versek* újabb, igencsak fontos lépésként járulnak hozzá az immár több mint negyven évre visszatekintő magyarországi Dylan Thomas-recepció teljessé válásához. Az apró bírálható pontok ellenére a vállalkozás tiszteletet és értékelést érdemel, hiszen a könyv vitathatatlanul fontos darabokkal gazdagítja a magyar műfordítás-irodalmat.

Összességében tehát nem csupán az a tény bír jelentőséggel, hogy fordított szerző magyarul eddig ismeretlen verseit adja közre a kötet, hanem amennyiben nem csupán recepciótörténeti, de műfordítás-kritikai nézőpontból közelítünk a szövegegyütteshez, úgy egyúttal magyar nyelvterületen jelentős *költői* vállalkozásról is beszélhetünk. Kisebb pontatlanságai, stilisztikai törései ellenére állíthatjuk, hogy Erdődi Gábor versesztétikai szempontból is remek munkát végzett. Egy ekkora terjedelmű és volumenű műfordításkötet aligha adható közre apróbb hibák nélkül. A *Jegyzetfüzet-versek* talán az utóbbi évek egyik legfontosabb és legnagyobb volumenű angolból magyarra ültetett versfordítás-kötete, mely végre betölt egy régóta fennálló hiányt a magyar fordításirodalomban.

(*L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013.*)